

Оксана ГУМЕНЮК

КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: ДИНАМІКА СТРУКТУРНИХ І ЯКІСНИХ ЗМІН

Обґрунтовано необхідність посилення конкурентного потенціалу національної економіки на фазі її інституційного реформування. На основі комплексних методик та емпіричних даних про стан національних економік країн світу за період з 1998 по 2005 рік проведено узагальнюючий аналіз та оцінку конкурентного потенціалу країни, визначено стратегічні конкурентні переваги та недоліки української економіки, виділено основні тенденції у розвитку конкурентних можливостей і загроз.

Питання розвитку конкурентного середовища в Україні сьогодні досить часто набувають декларативно-риторичного і популістського характеру. Йдеться про загалом достатньо очевидні речі. Адже відсутність змагальності у стосунках між суб'єктами ринку неминуче призведе до негативних наслідків як у соціальному, так і в економічному вимірі. Генерація конкурентного середовища надзвичайно важлива і багатовимірна проблема загальнонаціонального формату. Оцінювати стан розвитку конкуренції та вивчати конкурентний потенціал підприємства чи галузі (регіону) поза системою загального моніторингу стану розвитку конкуренції в країні загалом не варто. По-перше, випадково взяте дослідження та оцінка конкурентної складової галузі чи регіону саме в такому вузькому форматі будуть надто поверхневими. По-друге, власне таку оцінку не можна буде вважати повною, якщо не оцінити перед тим, у якому стані перебуває Україна загалом як активний суб'єкт міжнародних економічних відносин. В такому сенсі оцінка України з її конкурентними перевагами і недоліками, порівняння нашого національного конкурентного потенціалу з потенціалом інших країн світу дозволить сформулювати базову уяву про рівень та характер конкуренції в країні. Крім того, є сенс оцінити конкурентну спроможність країни в динаміці. Адже в економіці значно важливіше знати куди ми йдемо, ніж те, де ми знаходимося. Оскільки в другому випадку у нас з'являється певна варіативність у подальшому розвитку, в той час, як уже існуючі факти економічного життя ми змінити не можемо. Все наведене вище визначає актуальність відповідного предметного дослідження.

Дослідженням та аналітикою проблематики конкурентних взаємин учасників ринку займалися: А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршалл, Д. Робінсон, Е. Чемберлен, А. Курно, Ф. Едجوорт, А. Лернер, К. Вексель, Ф. Хаєк, Й. Шумпетер, С. Брю, Дж. Кейнс, І. Кірцнер, К. Макконнелл, Дж. Мілль, А. Пігу, М. Портер, П. Хайне, Е. Чемберлін. З числа відомих російських науковців варто назвати насамперед Г. Азоева, Ю. Коробова, Л. Раменського, Р. Фатхутдінова, Д. Юданова.

Вітчизняні підходи у дослідженні проблем конкуренції представлені у працях насамперед А. Гальчинського, В. Глущенко, М. Єрмошенко, П. Єщенко, С. Мочерного, Ю. Палкіна, А. Пелиха та ін.

Метою даного дослідження є оцінка фактичного рівня розвитку конкурентного середовища в Україні та власне позиціонування національної економіки у паневропейському економічному просторі з точки зору наших конкурентних переваг та недоліків.

Оцінюючи рівень конкурентності національної економіки, ми не можемо, звісно, робити це належно, вивчаючи емпіричну базу діяльності лише наших підприємств. Адже конкурентний потенціал країни можна оцінити сповна лише порівнявши його з аналогічним показником, що характеризує діяльність інших країн.

Існує багато різних авторитетних міжнародних організацій, що займаються постійним дослідженням цієї проблеми. Це, насамперед, Всесвітній Економічний Форум (ВЕФ), Світовий банк, Міжнародний інститут розвитку управління і т. ін. Найбільш масштабні дослідження такого плану проводить в першу чергу ВЕФ. Під його егідою щорічно публікуються Глобальні огляди конкурентної спроможності країн (Global Competitiveness Report), де наводяться різні індекси та рейтинги, що відображають загальну динаміку конкурентної спроможності національних економік. Основу цих щорічних оглядів складають два індекси – індекс зростання конкурентоспроможності або ж індекс конкурентоспроможного росту (Growth Competitiveness Index, GCI¹) та індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI²).

Обидва індекси формуються на основі статистичних даних про результати роботи національних економік, публічної інформації, огляду (опитування) думок провідних менеджерів (Executive Opinion Survey) [1, 46-53].

Абсолютно доречно, на нашу думку, при оцінці конкурентного потенціалу використати метод кластерно-дискримінантного аналізу за GCI (Growth Competitiveness Index – GCI (індекс зростання конкурентоспроможності)) та BCI (Business Competitiveness Index – BCI) з побудовою відповідних дискримінантних функцій. Перший з індексів охоплює такі з факторів, як технологія (Technology index – TI (технологічний індекс)), макроекономічне середовище (Macroeconomic environment index – MEI (індекс макроекономічного середовища)) та суспільні інститути (Public institutions index – PII (індекс суспільних інституцій)) і обчислюється на основі статистичних даних та матеріалах анкетування [2]. Цей комплементарний складний індекс розраховується групою фахівців під керівництвом Дж. Сакса.

Розрахунок цього індексу проводиться варіативно, тобто для двох різних груп країн по-різному. Виділяють групу країн основних інноваторів (країн, де на один мільйон населення припадає не менше 15 зареєстрованих Американських патентів) і групу країн неосновних інноваторів (усі інші країни). Для першої групи значення GCI розраховується за формулою:

¹ До 2000 року цей індикатор називався просто "Індексом конкурентоспроможності" (Competitiveness Index) і був єдиним показником, що розраховувався під егідою ВЕФ.

² До 2003 року цей індекс називався "Індексом мікроекономічної конкурентоспроможності" (Microeconomic Competitiveness Index, MICI)

$$GCI = 0.5TI + 0.25PII + 0.25MEI \quad (1)$$

Для групи країн, що не є основними інноваторами, аналогічний індекс розраховується дещо по-іншому:

$$GCI = 0.33TI + 0.33PII + 0.33MEI \quad (2)$$

У свою чергу індекси *TI*, *PII* та *MEI* є також складними і розраховуються таким чином.

Технологічний індекс *TI*. Включає три субіндекси – субіндекс інновацій (Innovation subindex – *IS*), субіндекс інформаційно-комунікаційних технологій (Information and communication technology subindex – *ICTS*) та субіндекс технологічного трансферту (Technology transfer subindex – *TTS*).

При цьому розрахунок цього індексу (*TI*) здійснюється двома способами. Для країн основних інноваторів обчислення технологічного індексу проводиться за формулою:

$$TI = 0.5IS + 0.5ICTS \quad (3)$$

Для країн не основних інноваторів розрахунок відповідного індексу проводиться наступним чином:

$$TI = 1/8IS + 3/8TTS + 0.5ICTS \quad (4)$$

Індекс суспільних інститутів *PII*. Включає два субіндекси – субіндекс законності (Contracts and law subindex – *CLS*) та субіндекс корупції (corruption subindex – *CS*) і розраховується за формулою:

$$PLL = 0.5CLS + 0.5CS \quad (5)$$

Індекс макроекономічного середовища *MEI*. Включає три субіндекси – субіндекс макроекономічної стабільності (Macroeconomic stability subindex – *MSS*), субіндекс кредитоспроможності (Country credit rating – *CCR*) та субіндекс державних витрат у ВВП (Government waste – *GW*) і розраховується за формулою:

$$MEI = 0.5MSS + 0.25CCR + 0.25GW \quad (6)$$

Другий індекс (*BCI*) піддає оцінці такі чинники, як якість бізнесового середовища та досконалість стратегій підприємств. Обидва ці чинники присутні у формулі розрахунку *BCI* у вигляді двох підіндексів. Даний індекс методично обґрунтований Майклом Портером, який і сьогодні продовжує дослідження цих проблем у співпраці з ВЕФ.

Застосування методу, представленого формулами 1–6, дозволяє класифікувати сукупність різних країн не за одним параметром, а за множиною характеристик. Це дозволяє скоротити громіздкі інформаційні масиви, дає можливість зробити їх же компактними, наочними, легкими і презентабельними у якості інструментів аналізу та прогнозування розвитку тенденцій у цій царині [1, 47].

Нами проведена загальна оцінка рівня конкурентної спроможності 104 країн світу у 2004 році з використанням обох індексів та ранжирів. Емпіричні матеріали дають загалом цілісну картину про конкурентний статус національних економік країн, включених до розрахунку. Однак картина ця статична і фіксує ситуацію станом на 2004 рік. Більш наочну і комплексну оцінку загального рівня конкурентного потенціалу різних країн світу дає рис. 1. Його перевага полягає в тому, що він дозволяє звести до певного спільного знаменника різні за методикою оцінки рівня конкурентної спроможності національних економік. Загалом же оцінки конкурентної спроможності країн за обома методиками до певної міри конгруентні – високе місце

країни у загальному рейтингу за методикою GCI підтверджується, як правило, досить високим рейтинговим місцем і за методикою BCI. Це ж саме стосується і більшості країн, що займають посередні та низькі рейтингові місця у загальному ранжувальному ряду. Так, скажімо Фінляндія і США, що знаходяться на вершині ранжувальної піраміди конкурентної спроможності займають за різними версіями позмінно перше та друге місця. Японія, Нова Зеландія, Ізраїль, Канада займають в обох рейтингах практично однакові позиції у першій „двадцятці”. Чад, Ангола, Ефіопія також займають приблизно однакові, проте низькі місця в обох рейтингах, перебуваючи у їх хвості за результатами репрезентативних оцінок за 2004 рік.

Найбільш „розкиданими” є оцінки конкурентного потенціалу для тих країн, що на рис. 1 найбільше віддаленні від уявної бісектриси кута, що утворюється двома ранжувальними осями. До їх числа можна віднести Тайвань (розбіжність у рейтингових позиціях за GCI (4 місце) та BCI-версіями (17 місце) оцінок складає 13 позицій), Італію (13), Норвегію (13), Францію (15), ПАР (16), Мальту (18), Бразилію (19), Уругвай (23), Індію (25). До цієї ж групи країн варто віднести й Україну, для якої зміщення обох рейтингових оцінок складає 16 позицій.

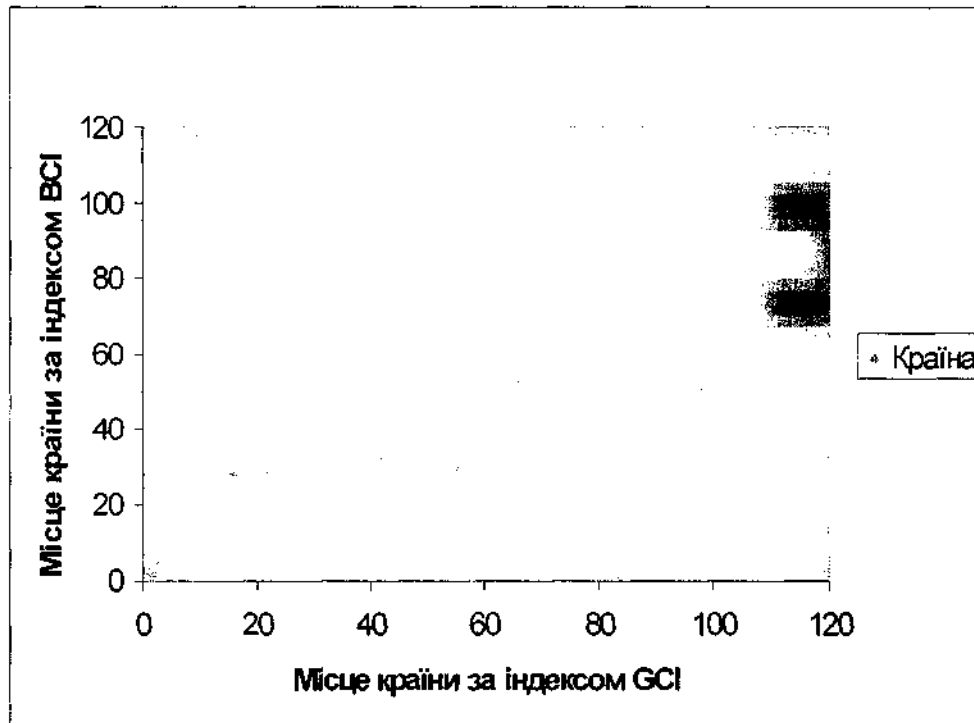

Рис. 1. Співвідношення рейтингів країн, визначених на основі індексів GCI та BCI

Динаміка ж рівня конкурентної спроможності України у світовому контексті протягом останніх п'яти років (з 2001 по 2005 включно) представлена рис. 2. Як бачимо з наведеного рисунка, національна економіка явно продовжує демонструвати загалом провальні тенденції та втрату країною і без того не надто сильних конкурентних позицій.

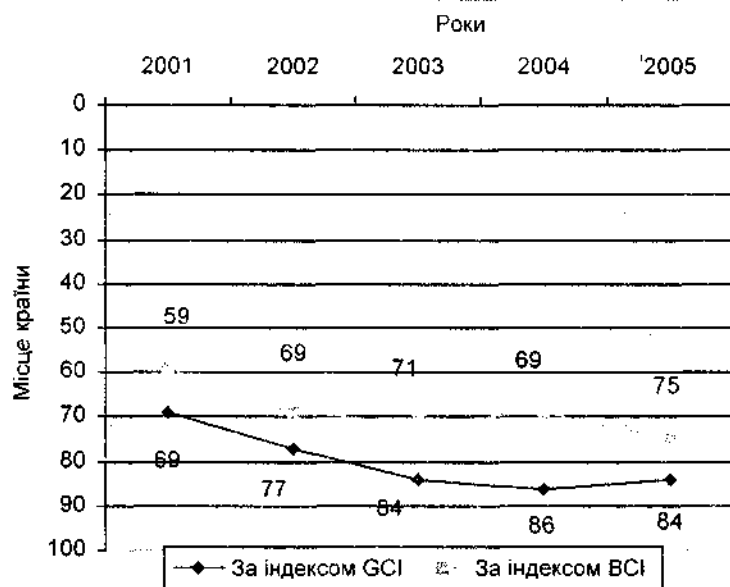

Рис. 2. Динаміка ранжиру України за індексами конкурентоспроможності в період з 2001 по 2005 рр.

Дані рис. 3 та 4 дають нам уяву про те, що ж відбувалося з іншими країнами колишнього Радянського Союзу в плані динаміки їхньої конкурентної спроможності. Ранжири, побудовані на основі індексів GCI та BCI, виявляють загалом цікаву і одночасно несприятливу для нас тенденцію. Більшість включених у сформований ранжир країн доволі чітко можна розділити на три групи: групу країн з позитивною або стагнаційною динамікою розвитку конкурентного потенціалу (Естонія, Латвія, Литва); групу країн з негативною динамікою конкурентного потенціалу (Росія, Україна, Грузія); групу країн з невизначеною динамікою розвитку конкурентного потенціалу (Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Азербайджан, Молдова, Таджикистан).

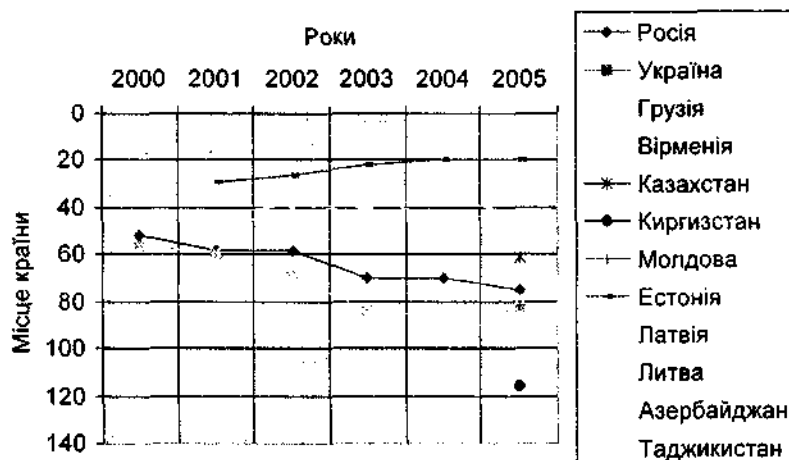

Рис. 3. Динаміка ранжиру деяких країн пострадянського простору на основі значень індексів GCI в період з 2000 по 2005 рік

У першій групі країн ми маємо загалом сприятливу або ж, щонайменше, терпиму ситуацію з динамікою рівня конкурентної спроможності економік відповідних країн. Найбільш успішною з країн колишнього СРСР є безперечно Естонія, яка зуміла значно посилити свій конкурентний потенціал за відповідний період піднявшись з і без того досить високого 29 місця у 2001 році за індексом GCI на 20 у 2005. При цьому цю конкурентну позицію країна утримує вже два роки поспіль. Латвія за цей же період піднялася на два рейтингові щаблі з 47 у 2001 році на 44 у 2005. Литва на фоні інших Балтійських країн фактично стагнувала, зайнявши у 2005 році те ж 43 місце, яке вона займала у 2001. За індексом BCI для даної групи країн картина фактично змістовно конгруентна. Естонія та Литва за період з 2001 по 2005 рік посилили свої конкурентні позиції на 2 (28 місце у 2001 році і 26 у 2005) та 9 (50 місце у 2001 році та 41 у 2005) пунктів відповідно. Латвія ж, фактично, втратила 7 пунктів ранжиру, опустившись з 41 місця у 2001 році на 48 у 2005.

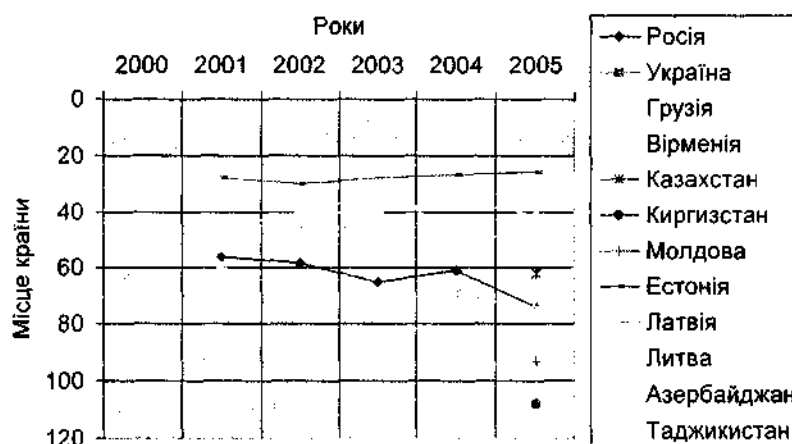

Рис. 4. Динаміка ранжиру деяких країн пострадянського простору на основі значень індексів BCI в період з 2000 по 2005 рік

У другій групі антилідером є саме Україна, яка за індексом GCI за період з 2000 по 2005 рік втратила аж 28 позицій загальносвітового ранжиру, опустившись з 56 місця у 2000 році на 84 у 2005 році. За індексом BCI втрати Україною конкурентних позицій не менш вражаючі – 16 позицій світового ранжиру (з 59 місця у 2001 році ми перемістилися на 75 у 2005 році). Втрати Росії також доволі переконливі. За індексом GCI Росія втратила 27 рейтингових позицій і "провалилася" з посереднього 52 місця у 2000 році аж на 75 у 2005 році. За індексом BCI ситуація фактично аналогічна – Росія втратила 18 пунктів і перемістилася з 56 місця у 2001 році на 74 у 2005 році, випередивши Україну лише на один пункт.

При цьому "невизначеність" динаміки розвитку конкурентного потенціалу останньої групи пов'язана лише з проблемою репрезентативності оцінок самого потенціалу відповідних країн.

Мабуть, варто погодитися з думкою експертів Всесвітнього економічного форуму щодо оцінки такого катастрофічного становища України на світовому ринку [3]. Останні кілька років Україна показувала досить високі темпи економічного зростання. За оцінками МВФ рівень економічного зростання в Україні, починаючи з 2000 року, становив пересічно 8,4%. Звісно, що такий "високий" показник мав швидше політичне чи психологічне забарвлення. Адже зрозуміло, що такий "фокус" забезпечувала не стільки динамічно зростаюча економіка, скільки власне методика таких статистичних підрахунків. Йдеться про те, що база порівняння для обчислення таких темпів приросту була дуже низькою. Адже у 1990 роках країна дуже помітно скоротила обсяги виробництва. Зростання ж за таких умов (у відсотках) досягнути не так вже й складно. Крім того, це зростання мало швидше ситуативний і екстенсивний характер. Воно живилося значною мірою за рахунок зростання частки експорту в країні, де економіка мала загалом більш сприятливу динаміку. В першу чергу це стосується Китаю (експорт сталі) і Росії (експорт енергоносіїв). Прибутки від експортних операцій разом фактично з латентними доходами, отриманими фізичними особами, що перебувають на заробітках за межами України (Італія, Греція, Португалія, Польща, Німеччина, Іспанія і т. ін.), сприяли покращенню інвестиційного клімату та навіть виникненню будівельного буму в країні.

Саме ці чинники і простимулювали внутрішній сукупний попит і забезпечили економічне зростання. Однак, цього виявилось зовсім недостатньо для того, щоб забезпечити довготривалу позитивну макроекономічну динаміку та реально посилити конкурентний потенціал країни на світовому ринку. В 2004 році Україна сягнула фактично свого "рейтингового дна" за рівнем конкурентної спроможності щодо зростання. Серед усіх країн, включених у рейтинг GCI, Україна опустилася аж на 86 місце і в 2005 році покращила свою позицію за значенням цього ж індексу лише на два пункти. При цьому "підрейтинги" за відповідними складовими для цього індексу склали: 83 (номінальне значення індексу – 3,15) місце за індексом технологій, 76 (номінальне значення індексу – 3,39) місце за індексом макроекономічного середовища і лише 97 (номінальне значення індексу – 3,29) місце за індексом суспільних інституцій.

Викладений вище теоретико-методичний та емпірично-аналітичний матеріал засвідчує багатогранність і складність питання оцінки розвитку конкуренції як необхідного інституційного компоненту ринкового організму країни. Отримані ж результати достовірно і об'єктивно дозволяють нам здійснити макроекономічну самооцінку національної економіки і вже на цій основі формувати власну стратегію глобальної економічної поведінки України з урахування її стратегічних конкурентних і геополітичних переваг та реальних недоліків, що, власне, і буде предметом подальших наукових пошуків.

Література

1. Антонюк Л., Сацик В. Економетричні методи аналізу міжнародної конкурентоспроможності країни // *Економіка України*. – 2004. – № 4. – С. 46–53.
2. http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/GCR_05_06/Composition_of_the_Growth_Competitiveness_Index.

3. Бленк Д. Оцінка конкурентоспроможності України в умовах політичних змін // Дзеркало тижня. – 2005. – № 25 (553) (www.weforum.org).
4. Статистичний щорічник України за 2003 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 448 с.
5. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка; Відп. за вип. В. А. Голово. – К.: Техніка, 2001. – 600 с.
6. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка; Відп. за вип. В. А. Голово. – К.: Техніка, 2002. – 646 с.
7. Кузнецов К. Конкурентные закупки: торги, тендеры, конкурсы. – СПб.: Питер, 2005. – 368 с.
8. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України / Під ред. проф. Клапгама. – К.: Представництво Фонду ім. Конрада Аденауера в Україні, Інститут реформ, "Геопринт", 2003. – 120 с.

Редакція отримала матеріал 19 квітня 2006 р.